

Een toekomstbestendige school dankzij deep democracy

Wie op de laatste Beurs Beter Begeleiden is geweest, kan zich ongetwijfeld de boeiende lezing van Jitske Kramer over *deep democracy* herinneren. In dit artikel schrijft de Vlaamse transitiepedagoge Fanny Matheusen over deze methode en laat ze zien hoe deze in het onderwijs een concrete plek kan krijgen.

Tekst: Fanny Matheusen

Wat we leerlingen bijbrengen op school staat onder druk. Niet zozeer de kennis en vaardigheden, maar vooral wat we hun leren op het gebied van houding of attitudes. Zeg maar, wat we hun leren voor het leven, want dat zal er in de toekomst radicaal anders gaan uitzien. Ik noem enkele trends in de transitie naar een nieuwe samenleving die voor de scope van dit artikel belangrijk zijn.

Een samenleving in transitie: drie trends

Een eerste trend die we kunnen waarnemen, is dat nog nooit in de geschiedenis van de mensheid onze toekomst zo bedreigd is. Als we echt durven luisteren naar wat klimaatwetenschappers ons vertellen, is het duidelijk dat we onze kinderen moeten klaarstomen voor een wereld waar zij totaal anders moeten leren omspringen met de eindigheid van hulpbronnen, dan wel moeten leren omgaan met risico's die wij nooit

hebben gekend. In elk geval staat hun veel onzekerheid te wachten. Hoe leren we jongeren om te gaan met onzekerheid zonder in angst en machteloosheid te verzanden?

Een tweede trend, die enigszins verband houdt met de vorige, is dat we erg afhankelijk van elkaar worden om te overleven. Dat zijn we al – hoewel we dat vaak ontkennen – maar dit zal verder toenemen. We zien al heel wat *co-working*, *co-teaching*, *co-creatie*, en dat zijn geen modeverschijnselen. Het zijn de symptomen van herstel van het bewustzijn van onderlinge afhankelijkheid. Echter, in het huidige onderwijs staan onafhankelijkheid, autonomie en eigen verantwoordelijkheid nog vaak centraal.

Daaraan gekoppeld zie ik een derde trend: het belang van empathie, een fundamentele basisvaardigheid om je te kunnen verbinden met anderen. Empathie is aangeboren bij de mens, het is van kleins af aan aanwezig als belangrijk instrument om te overleven. In het hele proces van opgroeien kan empathie gemaakt of gekraakt worden. Het is een aangeboren hulpbron, maar ze moet wel verder doorontwikkeld worden in onze sociale omgeving. Op dit moment stellen we vast dat we dit empathisch vermogen in ons huidig onderwijs eerder afleren dan aanleren.

Laat ik het bij deze trends houden. Als transitiepedagoge wil ik hiermee geen verwijt maken aan het huidige onderwijs.

‘In het hele proces van opgroeien kan empathie gemaakt of gekraakt worden’

De ontwikkelingen passen in een bepaald tijdsframe. Ik wil ook niet de fantastische inspanningen negeren die er op dit moment geleverd worden door scholen, en met name door individuele leraren, die voor mij echte helden zijn. Zij zien wat er werkelijk nodig is, worden hier op dit moment weinig voor gewaardeerd en ondervinden tegenwerking. Ik ken de situatie in Nederland minder goed, maar in België zit tien à vijftien procent van de leraren thuis met een burn-out. Niet omdat zij hun passie kwijt zijn, maar omdat wat hen drijft vaak niet spoort met het onderwijsbeleid. Scholen die het roer willen omgooien, moeten bijna buiten het wetgevend kader gaan of zich onafhankelijk opstellen om het onderwijs te bieden waar zij in geloven.

Mijns inziens is het onderwijs toe aan een grondige herbezinning van wat er op school wordt geleerd voor het leven. Voor mij is deep democracy een van de basisingrediënten in die transitie naar ander onderwijs.

Wat is deep democracy?

Deep democracy is een methode die haar roots heeft in Zuid-Afrika, in het post-apartheidstijdperk. Sociaal werker en psychologe Myrna Lewis (www.deep-democracy.net) kreeg een consultancy-opdracht van een groot elektriciteitsbedrijf met vijfduizend werknemers. Dit bedrijf maakte een belangrijke verandering door in een samenleving die ook volop in verandering was. Mensen die tot voor kort nooit hadden samengewerkt, moesten dit nu wél doen en dat leidde tot heel wat vooroordelen en discriminatie. Om dit bespreekbaar te maken werd een consultant aangetrokken.

Tool: Gesprek op voeten

Een gesprek op voeten kun je gebruiken om met grote groepen in gesprek te gaan. Als 'ijsbreker' om bijvoorbeeld een thema te verkennen of als je een veilige en 'empowerende' omgeving wil creëren. Hoe doe je een gesprek op voeten?

- Ga in een cirkel staan.
- Start het gesprek door een stap voorwaarts te doen.
- Toon je instemming of afwijzing: Ben je het met iemand eens, ga dan achter deze persoon staan. Niet eens? Ga dan ergens anders staan en geef jouw standpunt. Je kunt ook iets toevoegen. Mensen hebben verschillende stemmen in zich en kunnen dus vrij bewegen.
- Als je het met geen enkele mening eens bent, zoek je een vrij plekje op in de ruimte en geef je daar je mening. Elke mening is er en blijft 'staan', ook al staat iemand daar alleen.
- Je bent vrij om van mening te veranderen. Je mag tussen verschillende posities heen en weer lopen.

Bron: Toolbox Van zondebok naar zebra, Fanny Matheusen (www.deep-democracy.be/product/boek-toolbox-van-zondebok-naar-zebra).

Lewis beseft al snel dat ze een paar jaar zoet zou zijn als zij elk team zou moeten begeleiden. Gesterkt door een opleiding die ze genoten had bij Arnold Mindell (www.aamindell.net), werkte ze concrete tools uit die ze mensen aanleerde, zodat ze hun problemen zelf bespreekbaar konden maken. Deep democracy was geboren. Lewis had zelf een achtergrond in onderwijs en therapie en zo verspreidde de methode zich al snel in verschillende sectoren en vervolgens ook naar verschillende landen.

‘De methode biedt mensen houvast om inclusievere besluiten te nemen en conflicten te hanteren’

Momenteel wordt de methode toegepast in twintig landen en op veel verschillende niveaus. Van de lerarenkamer tot het politieke spectrum, van de *management room* tot de huiskamer: deep democracy biedt mensen houvast om inclusievere besluiten te nemen en conflicten te hanteren. Het woord ‘*deep*’ heeft een dubbele betekenis: enerzijds wijst het op een andere vorm van democratie, inspraak en participatie, die verder gaat dan de meerderheidsdemocratie die we kennen en meestal hanteren. Anderzijds wijst ‘*deep*’ ook op het feit dat we in groepen gaan werken op diepere lagen: we blijven niet op het niveau van rationeel argumenteren, maar gaan ook aan de slag met emoties, met dromen, met lichaamstaal. Dat is, zeker in onze Westerse wereld, geen gebruikelijke aanpak als het gaat over besluitvorming en conflicten.

Groepsdynamica 2.0

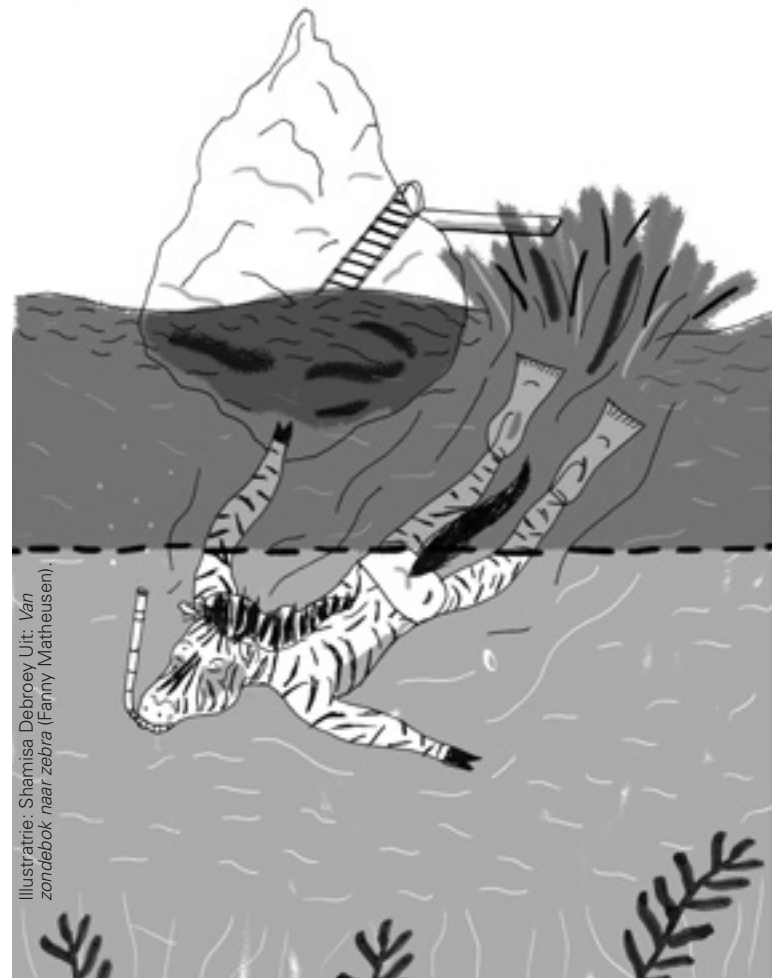
Deep democracy heeft ook geleid tot een nieuwe kijk op groepen, die ik groepsdynamica 2.0 noem. We zien een groep als een collectief, als een geheel, als een levend systeem, in plaats van als een verzameling individuen waar vaak één leerling de zondebok dreigt te worden. Waar leraren soms te veel focussen op de problemen van één leerling, in plaats van deze te zien als een patroon in het collectief. We gaan aan de slag met wat er zich soms synchroon en schijnbaar toevallig in een groepsproces ontvouwt. We hebben oog voor de kansen op transformatie, die je soms alleen via wat chaos kunt vinden. Het is een geheel andere manier van groepsprocessen begeleiden. Hoe boeiend is het om zo naar een klas of naar een school of naar een scholengroep te kijken?

We vertalen dit gedachtegoed vaak in de metafoer van de ijsberg. Een ijsberg waarbij het topje alles inhoudt waar een groep zich bewust van is. Toegepast op een klas ziet dat er zo uit: er zitten zeventien leerlingen in onze klas, tien jongens en zeven meisjes. Er zijn twee zittenblijvers bij, we zitten in het vierde jaar, ons klaslokaal is op de derde verdieping enzovoort. Alles wat we rationeel of feitelijk weten over deze klasgroep en ook waar iedereen van doordrongen is, zoals de regels die klassikaal zijn afgesproken. Onder de waterlijn bevinden zich

de onuitgesproken zaken: Welke waarden en normen heersen er in de klas? Wat is er de voorbije jaren gebeurd dat mogelijk een effect heeft op het huidige gedrag van deze groep? Welke ideeën hebben deze jongeren over het belang van school in hun leven op dit moment? Enzovoort. Veel van deze ideeën, dromen en emoties worden zelden of nooit besproken. Deep democracy nodigt uit om dit wel te doen, waar het kan en soms ook waar het nodig is. Want alleen als de waterlijn zakt, kunnen we tot wijsheid komen.

Minderheidsstem

Die waterlijn laten zakken, kan op twee manieren. Ten eerste geleidelijk, door met een groep meer en meer open en direct gesprekken te voeren, door met hen samen besluiten te nemen, een gesprek ‘op voeten te doen’ of debatten te voeren (zie de kaders op pagina 27 en 30). Ten tweede kan het via de weg van de nee-stem. De nee-stem of minderheidsstem in een klas wordt vaak gezien als iets lastigs. Het is een stem die soms gesmoord wordt, omdat ze niet gewenst is, ongepast, omdat het niet het juiste moment is. Maar juist die situaties grijpen wij vanuit deep democracy aan om het gesprek aan te gaan. Immers, minderheidsstemmen kunnen ons de weg wijzen naar meer wijsheid. Ze maken als het ware de meerderheid attent op mogelijkheden die nog niet gezien waren, op nog verholde verhalen, op een heel ander perspectief. Als iedereen de hele tijd ‘lalala’ zingt, kan ‘li’ een verfrissend geluid zijn, een dissonante stem die juist voor de melodie kan zorgen als je er optimaal gebruik van weet te maken.

Illustratie: Shamisa Debroey Uijt: Van zondebok naar zebra (Fanny Matheusen).

Toch is dit niet altijd eenvoudig. Wie zelf al eens de minderheidsstem heeft gehad, weet dat je gemakkelijk de zondebok wordt. Vanwege deze ervaringen, en omdat mensen er graag bij willen horen, zeggen ze vaak niets. Maar het is niet zo dat als iets niet gezegd wordt, het zomaar verdwijnt. Integendeel, wat niet gezegd wordt, verdwijnt onder water. En als dit vaker gebeurt, ontstaat wat wij noemen: een sabotagelijijn.

De sabotagelijijn maakt dat de waterlijn niet kan dalen en dat we niet bij de wijsheid en het potentieel van een groep kunnen komen. Dan gaan mensen grapjes maken, excuses verzinnen, roddelen, niet meer – of alleen via haatmails – communiceren, het proces blokkeren of eruit stappen. Al deze vormen van gedrag noemen wij sabotagegedrag. En we bekijken dit niet negatief. In deep democracy is de sabotagelijijn een belangrijke diagnostische tool die ons inzicht geeft in waar een groep staat en wat een groep nodig heeft. Maakt jouw groep cynische opmerkingen en grapjes? Dan is het tijd om te luisteren naar wat ze echt te zeggen hebben.

'We zien een groep als een collectief in plaats van als een verzameling individuen'

Bij deep democracy horen verschillende tools (zie de drie kaders). Welke tool je inzet, hangt af van hoe jij leert de groep te 'lezen'. Hierop wordt veel geoefend in onze cursussen. Maar het gedachtegoed en de tools helpen je niet alleen op curatief vlak, als het niet goed loopt in een groep, in het lerarenteam of op school. Nee, deep democracy wil juist ook preventief werken. Door deze tools aan kinderen en jongeren aan te leren, ingebed in de context van wat we hen didactisch willen bijbrengen, raken ze ermee vertrouwd en zullen ze deze ook gaan inzetten. Daarnaast kunnen ze door de leraar worden ingezet op groepsdynamisch vlak.

Dagelijks recept

Het is mijn overtuiging dat het aanleren van de deep democracy-tools (DD-tools) in een schoolcontext leerlingen toekomstbestendig kan maken. Deep democracy maakt mensen meer bewust van de wereld om hen heen en van de interconnectiviteit van alles, en verhoogt het empathisch vermogen. Daarmee pleit ik er niet voor dat we deep democracy als vak moeten gaan onderwijzen of het in speciale sessies of speciale dagen moeten aanleren. Nee, juist niet. Deep democracy – de Lewismethode – is uitermate geschikt om in de dagelijkse leeromgeving te implementeren.

Natuurlijk vereist het wel dat leraren gevormd worden in deep democracy en dat er een gedeeld bewustzijn ontstaat dat we op deze manier met kinderen en jongeren willen omgaan in ons onderwijs. Niets is zo fnuikend als jonge mensen een vals gevoel van inspraak geven of het opvoeren van een theaterstukje. Ze zullen er snel doorheen prikken als je voor de schijn

Tool: Inclusieve besluiten in vier stappen

In de deep democracy-methode beslissen we in vier stappen:

- Stap 1 is: alle stemmen, invalshoeken, meningen naar boven halen.
- Stap 2: Terwijl meningen met elkaar worden gedeeld, ontstaat vaak een gemeenschappelijk idee of besluit. In stap 2 ga je echter actief op zoek naar de 'nee', de afwijkende mening.
- Stap 3 bestaat erin de 'nee' zoveel mogelijk te spreiden, te kijken wie zich herkent in die 'nee'. Na deze stap kunnen we voor de eerste keer stemmen. Is er sprake van unanimititeit, dan kun je er gewoon voor gaan. Meestal heb je echter een meerderheid vóór en een minderheid tegen.
- In stap 4 gaan we luisteren naar die wijsheid van de minderheid en proberen we die wijsheid toe te voegen aan het meerderheidsbesluit. Dan stemmen we een tweede keer om te kijken of iedereen mee is.

Op deze manier zijn we het misschien niet allemaal 'eens' (consensus), maar gaan we wel allemaal 'mee' (consent) in het besluit. Dat is een belangrijke basis om samen te werken. We zien dan ook vaak dat teams of groepen die zo te werk gaan misschien wel langer doen over de besluitvorming, maar de implementatie gaat daarna veel sneller.

Deze manier van besluitvorming wordt ingezet in scholen om:

- de leefregels in een klasgroep vast te leggen;
- in een ouderraad het jaarlijkse schoolfeest eens helemaal anders aan te pakken;
- binnen het directieteam de neuzen in dezelfde richting te krijgen.

Bron: Toolbox Van zondebok naar zebra, Fanny Matheusen (www.deep-democracy.be/product/boek-toolbox-van-zondebok-naar-zebra).

een gesprek op voeten doet en verder geen rekening houdt met hun suggesties. Als je in de leerlingenraad praat over participatie, zelfs luistert naar hun voorstellen, maar de echte knopen doorgehakt worden op directieniveau ... Je intentie moet oprecht zijn, anders kun je er beter niet aan beginnen. Om deep democracy echt te laten werken, pleit ik ervoor om het niet alleen met kinderen en jongeren te gaan toepassen, maar ook in het lerarenteam, de schoolraad, de ouderraad enzovoort. Voer het door op alle niveaus en je krijgt een heel andere school, een veel collectiever 'gebeuren'. Af en toe wat chaotischer misschien, maar zeker creatiever en innovatiever.

Positieve resultaten

Er mag dan nog niet veel wetenschappelijk bewijs zijn dat de positieve effecten van deze werkwijze onderschrijft, in de praktijk zien we dat de methode resultaat oplevert. Zo weet ik van een collega uit Australië, die deep democracy op alle niveaus

Tool: Het debat

Een debat leent zich voor een ja/nee-vraagstuk. De eerste stap in het debat is om die tegenstelling even stevig neer te zetten. Bij verhitte thema's is het soms goed om met z'n allen daadwerkelijk (fysiek) aan één kant te gaan staan: de ja-kant. Vervolgens ga je met z'n allen naar de andere, de nee-kant. Aan beide kanten wordt iedereen gestimuleerd argumenten te benoemen die hier gelden. Het kan helpen om met elkaar af te spreken dat er even geen monopolies op de waarheid worden geclaimd.

Nadat je alles van de ja-kant en van de nee-kant hebt verkend, oogst je de 'graantjes van wijsheid'; je vraagt aan de groep wat ze hebben geleerd, wat ze zich hebben gerealiseerd door wat er gezegd werd en wanneer ze geraakt werden door iets wat gezegd werd. Met deze graantjes kun je dan aan de slag om een vernieuwd inzicht op te bouwen, om voorstellen te doen die dan ter beslissing worden voorgelegd. Door de gestructureerde manier van dit soort gesprekken, haal je escalerende en polariserende energie weg en zorg je ervoor dat er weer geluisterd wordt, soms naar meningen die radicaal van elkaar verschillen. En zelfs al worden er soms harde woorden uitgesproken, vaak werkt dit soort gesprekken – soms op langere termijn – verbinding in de hand. Dit, omdat we ervaren dat beide kanten ons eigen zijn, omdat we begrip krijgen voor de andere kant of omdat we met oplossingen komen die de tegenstellingen overstijgen en een synergetische kwaliteit hebben.

Bron: Toolbox Van zondebok naar zebra, Fanny Matheusen (www.deep-democracy.be/product/boek-toolbox-van-zondebok-naar-zebra).

van een basisschool invoerde, dat de resultaten er niet om liegen. In cijfers uitgedrukt: het ziekteverzuim is gedaald naar het laagste percentage in heel Australië; de duur van de vergaderingen is gehalveerd; beslissingen worden sneller doorgevoerd en opgevolgd; geen enkele leraar nam nog ontslag na de eerste zes maanden; het welbevinden en de betrokkenheid van kinderen is nog nooit zo hoog geweest; de school staat er financieel beter voor dan tien jaar geleden en de laatste audit zette de school in de top drie van basisscholen in Australië. Magie? Nee, mensen die een verschil durven maken, die het gesprek met elkaar durven aangaan, op een dieper niveau. Zelf begeleidde ik het afgelopen schooljaar een basisschool in Vlaanderen die wat vastgelopen was, zowel in de onderlinge

samenwerking in het team, als in de samenwerking tussen team en directie. We gebruikten in dit traject heel wat DD-tools: het gesprek op voeten, *let's talks*, in- en uitchecken, de vier stappen van besluitvorming. Na vier maanden werken zijn we zeker nog niet waar we willen zijn, maar er zijn wel belangrijke stappen gezet. Een leraar zei: 'We doen alles voor het welbevinden van de kinderen, maar dat zorgt voor zo'n drukke organisatie dat we elkaar voorbijlopen. Misverstanden zijn er dan snel. Ik wil de komende tijd meer investeren in onze *small talks*.' Jongeren hebben behoefte aan een school waar echt naar hen geluisterd wordt. Waar er ruimte is voor verschillende perspectieven en waar samen gebouwd wordt aan een veilige schoolcultuur. Deep democracy kan hiertoe een belangrijke bijdrage leveren.

Meer weten?

Fanny Matheusen schreef het boek *Van zondebok naar zebra. Deep democracy: een nieuwe kijk op besluitvorming en conflicthantering* (2018, Pelckmans). Daarnaast heeft ze een toolbox uitgegeven met dertig tools. In de herfst van 2020 verschijnt een boek specifiek voor begeleiders van kinderen en jongeren. Meer info kun je vinden op www.deep-democracy.be en www.deep-democracy.net.

In de materialenbank op www.lbbo.nl vind je onder meer de presentatie van de lezing 'Wow! Tribes en Verschillen', die Jitske Kramer op de Beurs Beter Begeleiden 2018 hield.

TIP

Fanny Matheusen is transitiepedagoge. Met HUMMUS, the Art of Deep Democracy zet zij als trainer, coach en supervisor de methode deep democracy op de kaart in België en daarbuiten.

AUTEUR